

olimpiászai is viselik, és a nudista fürdőzők is ritkán jelennek meg enélkül. Az ágyékkötő tulajdonsága, hogy viseléskor hátulról és oldalról mintegy eltűnik a szemünk előtt (legalábbis a fényképeken), azonban elülső nézetből nyilvánvaló a jelenléte, sőt kifejezetten felhívja a figyelmet arra, amit eltakar. Ez a ruhadarab képes megfogalmazni egy új törzsiséget, felmutatni az idea és a megvalósulás közti távolságot, és felhívni a figyelmet a meztelenséghez kapcsolódó attitűdök kétarcúságára. Mikyta ezt a ruhadarabot valódi fétisztárggyá teszi, amikor önmagában, absztrakt formává csupasztva ábrázolja. A fétis a törzsi társadalmakban olyan szentséggel telített tárgy, amely funkcióját tekintve az adott csoport életében sajátos pszichológiai-kulturális töltettel bír, és ezáltal kitüntetett helyet kap az adott közösségben. A fegyelmezett, ellenőrzött test esetében a fétisben megtestesülő szentség maga a megtagadott, a testtől elválasztani akart szexualitás, mint az exsztázis és az önkívület eredete. Ez olyan örökös veszélyforrásként lebegett ezen testkép fölött, ami által mind az önkontroll, mind a társadalom ellenőrzése alól kicsúszik az egyén. Maga az ágyékkötő a náciizmus testre vonatkozó azon dilemmájának szimbólumává emelkedik a kiállítás terében, amely elhatárolódik a szexualitástól, a vágytól, az érzékiségtől, a kéjtől, miközben piederasztárra emeli a testet; ugyanígy tiltja a homoszexualitást, miközben isteníti a férfi közösséget és bajtársiasságot. Svätöpluk Mikyta nagy érdeme, hogy minimális beavatkozással és apró manipulációk segítségével feltárja a totális állam és a látvány közötti kapcsolatot. Azt, hogy ezekben a rendszerekben egy mindenható külső tekintet tölti be az élet minden területére kiterjedő kontrolláló szerepet, lett legyen az a kommunista utópiák vagy a nemzetiszocialista jövőkép által vezérelt tekintet. Amikor az anomáliát, a rendellenességet, az ellenállást maga a látvány leplezi le, akkor az elvárásoknak való megfelelés is formák által történik. Ugyanakkor a hatalom működésében ez ma is létező dolog, elég csak a médiára gondolnunk. Kérdés, hogy mit tehetünk akkor, amikor a képek segítségével a legalapvetőbb tulajdonukat akarják átszabni, az énünket, az identitásunkat és a testünket. Képesek vagyunk-e az ellenállásra, vagy az egyre cizellálódó kommunikációs technikák között észre sem vesszük, hogy nem mi választottuk a cselekvéseinket meghatározó képeket. Kérdés, hogy ki tartja elénk azt a tükröt, amiben újra és újra megpillantjuk magunkat?

A szerző a cikk írásának idején az Emberi Erőforrások Minisztériumának Kállai Ernő művészettörténeti-műkritikai osztályában részesült.

Bán András

„Milyen kő az? Bedobhatod.”

Szabó Ádám tisztelgő kiállítása Csokonai halálának 170. évfordulóján*

➤ Miskolci Galéria – Rákóczi-ház, Miskolc

➤ 2013. február 28 – április 6.

SZABÓ ÁDÁM készített egy szobrot.

Így van ez rendjén. Úr ír, kutya ugat, macska nyávog, szobrász szobrokat készít. Ámde. Szabó Ádám szájátját (szaboadam.tumblr.com) évekre visszanezve szobrászati problémákat, plasztikai értelmezéseket, nem-szobrokat, sokegyebet találunk. Szobrokat – így – nem.

Szabó Ádám készített egy Csokonai portrészobrot.

Még a legmegátalkodottabb konceptualista szobrász is hozzálát portrét megmintázni, ha – különösképpen inséges időkben – beesik egy megbízás. Ám ez a Csokonai nem megrendelésre készült. Megmintáztatott, bronzba öntetett a köztérre kerülés legcsekélyebb esély nélkül. Ugyanis...

Szabó Ádám készített egy portrészobrot az ötvenes éveiben járó Csokonairól.

Azt minden iskolás tudja, hogy a poeta natus, *a' vidám természetű* költő, a *honjában legbujdosóbb magyar* 32 évesen tüdőgyulladásban elhunyt. Ötven éves korában tehát nem élt. Ezt az idős költőről készített, kifogástalanul mintázott, *élethű* Csokonai-büszttöt kínálja föl értelmezésre most Szabó Ádám.

Lehetséges közelítések: irodalomtörténeti persziflázs, ikonográfia és kultusz, pszichológiai bravúr, a nagyság előtt tisztelgő szomorú farce, a mimézis filozófiája, avagy újabb fejezet a formaképzés nagymonográfiájából. Illetve nyilván mindenik. Hiszen a büszttöt Szabó Ádám több elemből álló installáció részeként mutatta be a Miskolci Galériában: további hiteles, kétes vagy bizonytalan eredetű dokumentumok segítségével bontva ki az életút kései szakaszát.

A keskeny arc, jellegzetesen hosszú orr, erős arccsont az idővel arányosabbá vált, a középen választott kevéske haj megmaradt, a szemek alá táskák rakódtak, a ráncok kesernyések, de nem nehéz fellelni még a vonásokban a büszkeséget, s kis játszi derűt. Szerencséje van: szépen öregedett. Az életvezetési legenda szerint 1804-es nagyváradai súlyos hűlése nem bizonyul végezetesnek: Kazinczy beajánlja Keglevics János grófnak, aki gyógyíttatja, majd könyvtárosi állást kínál számára kistapolcsányi kastélyában. Az itt töltött évekhez kötődik második szerelme: ám a Helga-versekben is a kilátástalan rajongás szólal meg. Kapcsolatukra Lilla árnya vetül megbocsáthatatlanul.

„Te csókot látsz, de rég csattant, halott kezek cirógattak,
te nem bocsáthatod meg azt. Az élő súly – amit szégyelsz.
Ha kő lettem – zuhanni kell. Tenélküled hová essek?
Ne múltam nézd, ha itt vagyok. Maradj, Helga. Ne menj még el.”

Ezért életét immár csak az írásnak és művei kiadásának kívánja szentelni. Összegyűjtött műveinek 1816-os kiadását azonban Kölcsey lesújtó kritikával illeti.

A gyenge egészségű költőt ez végképp megviseli, visszavonultan él Kistapolcsányban, fordít, barátaival kiterjedt levelezést folytat. 1842-ben utolsó – s újra siker-

* A projekt munkatársai: FÜSPÖK ZOLTÁN restaurátor (a szobor kifestése a dagerrotípiához), BALOGH SÁNDOR könyvrestaurátor, SZÁSZ REGINA könyvművész (őregített tipográfia), CSOSZÓ GABRIELA képzőművész (az idős Csokonai fotója), BAKODY MÁTÉ (dagerrotípiát), VASS TIBOR költő (az idős Csokonai levelei), G. ISTVÁN LÁSZLÓ költő (kései Csokonai-versek), MARGÓCSY ISTVÁN irodalomtörténész (adalékok Csokonai 1805 utáni életrajzához).

Vajda Julianna (Lilla) olajfestmény után készült litográfia 1860k. Vajda Julianna (1776-1855) Vajda Pál komáromi kereskedő leánya, akivel Csokonai 1797 tavaszán ismerkedett meg, ekkor születtek nagyrészt Lillát dicsőítő dalai, szerelemvalló levele, melyben Lillát nyilatkozásra kéri, és felelete Lilla kedvező válaszára. Vajda Julianna nem volt közömbös a költő iránt, de meguntán a várakozást az állás után járó Csokonaira, 1798 márciusában férjhez ment egy Lévai István nevű gazdag, dunaalmási kereskedőhöz. Amikor első férje 1840-ben meghalt, másodszer is férjhez ment, Végh Mihály református lelképásztorhoz.

telen – próbálkozással perzsa versfordításait szeretné megjelentetni Pozsonyban. Ezen útja alkalmával végzetesen meghűl: 1843. február 28-án hunyja le végleg szemét. (A miskolci kiállítás megnyitóját a halálnak 170. évfordulójára időzítették.) Schedel Mihály 1844-ben Pesten rendezte sajtó alá minden műveit. Ez a kiadás utólagosan teljes elismerést szerez számára, a fiatal Petőfit már új Csokonaiaként is emlegetik. Ezen kiadás számos levelét is közli, melyekből máig megoldatlan életrajzi mozzanatok, batátságok s egyéb rejtelmek sejlenek:

„Meg eshetik ugyan, hogy mindjárt az első egymás meg látásából igaz barátság származhatik, és hogy a nagy elmék egymást egyszeribe meg esmérk, ahogy szeréntelenül megjegyzém, velünk esett meg anno, de azonban a nálamnál bölcsebb és okosabb ember tanácskozik elébb magában, s úgy adja ki osztán magát.

Ez ilyen magában, s magával való tanácskozással pedig lássuk be, idő kívántatik. Becsülnöm kell, a mítskéjem vagyon. S vagyon a mi barátságunk, mely igaz barátságunk számtalan hasznai vagynak, és az abból származó gyönyörűségek tetemesek.”

Szabó Ádám kiállítása képekben is bujkál. Az Ádám Bálint (1872-1913) – ki annak idején az Egreskertben a Stróbl-féle Szobrászati Mesteriskolában okította az ifjakat – által jegyzett, s 1900 körülre datált bronzportrén kívül találtatik itt litográfia az idősödő Lilláról, csinos arckép Homródi

BAKODY MÁTÉ: Csokonai Vitéz Mihály, daggerrotípiá, 1842 Louis Daguerre képalkotási technikája először 1840-ben jelent meg Magyarországon. Bakody Máté (1813-1849) Bécsben 1841-ben ismerkedett meg a daggerrotípiával és ott vásárolta felszerelését. 1842-ben a Felvidéken járva vándorfényképészként kereste kenyerét, ekkor készítette egy felvételt Csokonairól, amely a költő utolsó, életében készült hiteles képe. 1845-ben nyitotta meg saját műhelyét Pesten, az 1848-49-es szabadságharcban honvédként szolgált és halt hősi halált.

ÁDÁM BÁLINT: Csokonai Vitéz Mihály, bronz 1900 k. Ádám Bálint (1872-1913) tíz éven át tanított díszítőszobrászatot a Székesfővárosi Iparrajziskolában, majd 1909-től a Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskolán a Stróbl Alajos vezette Szobrászati Mesteriskolában dolgozott az Egreskertben.

Annáról, aztán persze a Debreceni Kollégium és a kistapolcsányi kastély ábrázolata, Kazinczy, Kölcsey, Keglevics arcvonásai, a Schedel-féle kiadás kinyitva egy kései levélnél, s legfőképp Bakody Máté daggerrotípiája Vitézről épp a halála előtti esztendőből. Itt azért már csak elgondolkodik a tiszteletre méltó kiállításlátogató.

Ha bronz portrét kanyaríthat is a szobrászi fantázia, fotografálni csak azt lehet, ami létezett. Bakody Máté (1813-1849) vándorfényképész (később hős szabadságharcos) – akinek azonos nevű távoli rokona érdekes módon ma is daggerrotípiákat készít – a Felvidéken járva örökítette meg a költőt. A felvétel igen talált, szinte élők az arcvonások közel két évszázad távolából. Talán Csokonai korai halála valójában romantikus román volt, s az objektív valóban a költőre szegeződött? Hibátlan a portré, a daggerrotípiá, a litográfiát imitáló két rajz is a maga műfajában, pontos a szerkesztés a talált tárgyként idevegyített bútordarabokkal, litográfiákkal, tajtékipával, s a lelemény az életrajz, a kései versek és levelek megíratásával.

A választás sem véletlen. Csokonai magát is Amphibiumként, kétéltűként citálta, ki egyaránt képes eleget tenni a podesse és delectare, a tanítás és gyönyörködés poétikai kihívásának. Ilyen Amphibium Szabó Ádám itt és más munkáiban is: imitál, ahol a valóságot keressük, s valóságnak faragja meg a képtelen imitációt. Ekével szántja a márványt, tengerhullámmzássá alakítja a fa csiszolását, kipótolja a természet hibáit. Olyasfajta intellektuális következetesség van jelen az eddigi életműben, mint a nagy szerkesztő, Csörgő Attila, vagy érintés tárgyiségától lélekmélyéig eljutó Koronczi Endre munkáiban.

Az ember univerzális és elemi élménye a másik ember arca („egészen bizonyos – így mondja Albert Besnard –, hogy az ember önmagát szereti legjobban a természetben”). A portré szükségképpen idealizálás, a lényegi keresése a fiziognómia által újra-s újrarajzolt esetlegességben. „Ennek az idealizálásnak – Gadamerrel szólva – végtelen sok fokozata lehet a reprezentatívól a legintimebbig”. Az öreg Vitéz arca azonban realitás nélkül nem idealizálható, csak tiszta (plasztikai) idea. Vagy a daggerrotípián maga az abszurd. Szobrászunk Csokonaijával a valóság, a leképzés, az emlékezés, a megjelenítés kalandját márványnál is maradandóbb materiában rögzíti. Szabó Ádámban poeta doctust tisztelhetünk.